

УДК 159.922.4

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ

Пирог Ганна Володимирівна

к. філос. н., доцент

доцент кафедри психології розвитку та консультування

Хохлова Ксенія Ігорівна

магістрантка спеціальності «Психологія»

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

Анотація: у статті представлені результати дослідження компонентів національно-патріотичної свідомості молодих українців. Проаналізовано психосемантичний простір понять «Україна» та «Батьківщина» та уявлення про консолідуючі ознаки нації. Визначено переважаючі національні настрої та почуття, рівень сформованості національної ідентичності.

Ключевые слова: національно-патріотична свідомість, етнічна свідомість, національна ідентичність, образ України, національна консолідація, етнічна психологія, українська молодь.

На сучасному етапі розбудови української держави, в умовах складної економічної й соціально-політичної ситуації питання консолідації нації на основі єдиних національних інтересів, цінностей, духовності набуває особливої актуальності й соціальної значущості. Історичні події останніх п'яти років, такі як Революція Гідності, анексія півострова Крим, військова агресія на сході України, посилення волонтерського руху, – сприяли значній активізації національно-патріотичних свідомості сучасної молоді. Створення оптимальних умов для успішної національно-етнічної ідентифікації особистості українців є важливим завданням сучасних суспільно-політичних наук. Необхідною умовою

успішної активізації етнічного, національного, патріотичного розвитку українців є знання та врахування особливостей розвитку, формування різноманітних національних конструктів свідомості пересічного громадянина.

Вивчення особливостей національно-патріотичної свідомості сучасних українців проводилося з опорою на роботи М. А. Єр'оміної [1], В. А. Кольцової і В. А. Сосніна [2], С. В. Мещерякової, Г. У. Солдатової [3], Т. Г. Стефаненко [4]. У сучасних дослідженнях розглядаються проблеми формування національної та етнічної ідентичності в окремих регіонах України [5], етнічні стереотипи [6], особливості етнічної свідомості дітей [7; 8] тощо.

Праці згаданих авторів дозволили узагальнити та систематизувати відомості про сутність національно-патріотичної свідомості, а також виокремити соціально-психологічні фактори становлення патріотизму: почуття любові до Батьківщини, гордості та відданості своїй Вітчизні, її історії культури, традиціям, морального обов'язку в її захисті, консолідації і збереженні нації як суверенного культурного, територіального, державно-політичного і економічного суб'єкта історичного процесу.

Національно-патріотична свідомість (надалі НПС) є складним комплексом багатосторонніх, спрямованих не тільки на свій власний, а й на інші народи, специфічних проявів людської психіки, що змінюються в залежності від характеру суспільного буття і що виражаються в переживаннях людини. Зі визначення сутності НПС було виділено її компоненти: національна самоідентифікація, тобто усвідомлення представниками соціально-етнічної спільності своєї національної приналежності; уявлення про етноконсолідуючі та етнодиференціюючі ознаки; самосприйняття і самоствавлення; національні почуття і настрої; національні стереотипи. І саме досліджуючи окремі компоненти НПС ми можемо говорити про особливості її прояву у сучасних громадян України.

Вивчення особливостей національно-патріотичної свідомості сучасних українців проводилося протягом липня-вересня 2019 року в межах Північного регіону України (Хмельницька, Житомирська, Київська, Чернігівська та

Сумська області). Вибірку дослідження склали 50 осіб віку ранньої дорослості, з них 25 представників чоловічої та 25 представників жіночої статі, представники військових і цивільних професій.

Для дослідження компонентів НПС було використано психосемантичні методики. Асоціативний експеримент Ч. Осгуда було застосовано для аналізу семантики понять «Україна» та «Батьківщина», а також для визначення консолідуючих ознак нації. Для з'ясування стереотипізованих якостей «типового українця», особливостей самосприйняття та самоствавлення було використано факторний аналіз. Національні настрої та почуття проводилось за допомогою авторської проєктивної методики «Заверши картину», рівень сформованості національної ідентичності – опитувальника О. Гори «Рівень національної ідентичності».

Результати асоціативного експерименту щодо понять «Україна» та «Батьківщина» дали змогу визначити психосемантичний простір категоріального розподілу асоціацій (рис. 1).

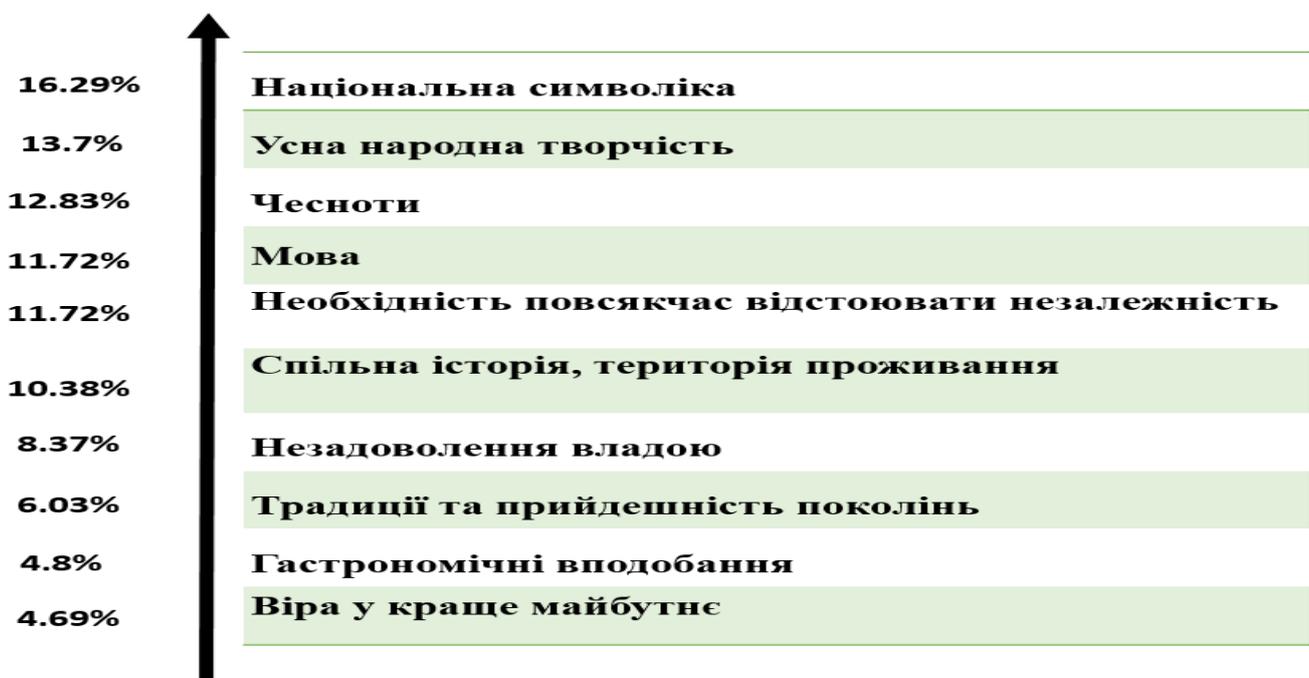

Рис. 1. Психосемантичний простір розподілу асоціацій

Було визначено, що 96% респондентів вважають Україну своєю Батьківщиною і сприймають поняття «Україна» та «Батьківщина» як синоніми. Розрізняє ці поняття сприймання «України» у більш негативному соціально-політичному контексті (згадки про зловживання владою можновладцями, військовий конфлікт, аморальність та обмеженість громадян), у той час як «Батьківщина» сприймається як особистісне і більш позитивне утворення (культурне піднесення, затишок рідного вогнища).

Цікавими були записи респондентів-військовослужбовців на дану тематику. Кожен з них, записуючи асоціації, завжди вказував саме у першому рядку анкети «Україна» слова «Батьківщина/Вотчина», а в анкеті «Батьківщина» – «Україна». У числі перших п'яти асоціацій вони вказували на потребу або необхідність захисту/ допомоги країні. Така ж тенденція прослідковувалась і в анкетах представників інших професій (здебільшого респондентів чоловічої статі), проте позиції були іншими – дані асоціацій були серед останніх.

Категоріям, які були визначені за результатами психосемантичного аналізу понять «Україна» та «Батьківщина», респонденти надали ранг значимості (від 1 до 10) за критерієм важливості для консолідації української нації (табл. 1).

Таблиця 1

Уявлення про консолідуючі фактори українського суспільства

Категорія	Середнє рангове значення			Місце у рейтингу
	Жінки	Чоловіки	Загальне	
Мова	1,7	1,6	1,65	1
Усна народна творчість	2,9	2,96	2,93	2
Відстоювання незалежності	3,72	4,08	3,9	3
Спільність історії та території	4,4	4,48	4,44	4
Традиції та прийдешність поколінь	5,64	5,2	5,42	5

Отже, за отриманими даними, головним консолідуєчим фактором українського соціуму виступає мова, другим за значенням є усна народна творчість. Трете та четверте місце займають необхідність «відстоювати незалежність – як країни, так і власну» та «спільність історії та території», тобто чинники, які формують націю як цілісну структуру. П'яте місце в рейтингу консолідуєчих ознак займають традиції та прийдешність поколінь, тобто те, що створює інкультурацію особистості і культурну трансмісію цілої нації.

На нашу думку, такі результати пояснюються загальноісторичними механізмами формування суспільства, суспільного устрою, а отже впливають і на становлення суспільної свідомості, зокрема і національно-патріотичної.

У результаті факторизації матриці «сучасні українці X якості типового українця» було виділено 4 фактори (рис. 2).

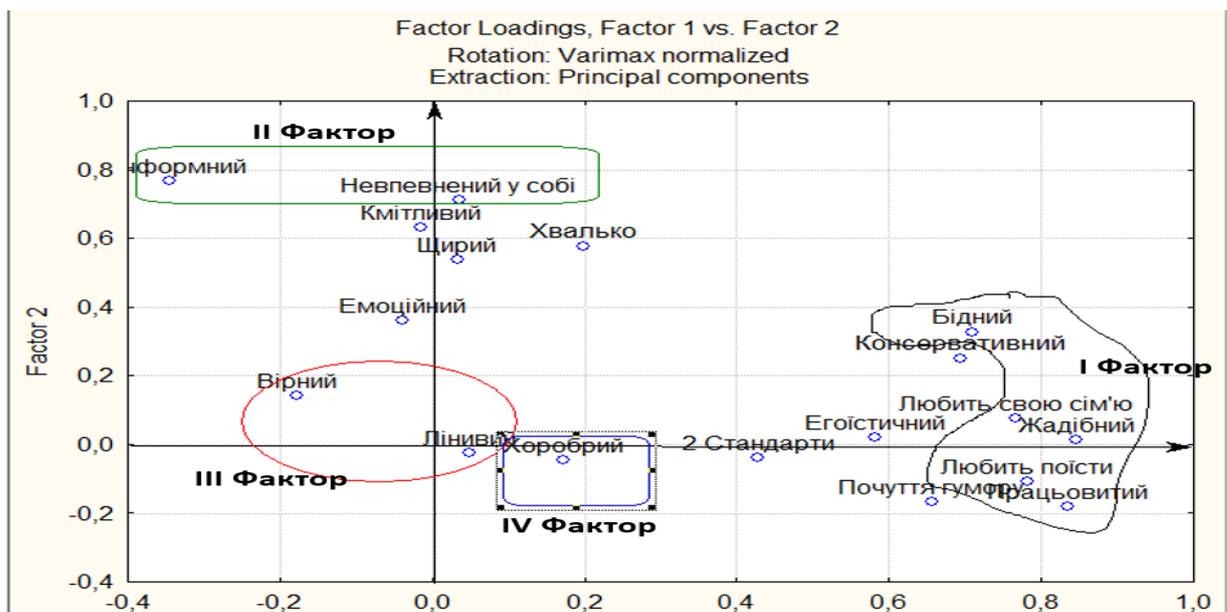

Рис.2. Факторно-семантичне поле уявлень про типові якості українців

Найтісніше корелюють з першим фактором (власне складають його основу) такі конструкти як «жадібний», «працьовитий», «любить поїсти», «любить сім'ю» і «бідний». Семантичне наповнення такого фактору можна пояснити зв'язком уявлень матеріального доброту з уявленнями про ощадливість, а також цінністю сімейних відносин у забезпеченні оптимального рівня життя. Другий фактор складають «невпевненість у собі» та «конформність» Даний

факт, на нашу думку, узагальнює стереотипність мислення про неспроможність українців самостійно приймати рішення, їх бажання перекласти особисту відповідальність на інших. Третій фактор утворюють конструкти «лінивий» та «вірний», що, можливо, узагальнює уявлення про небажання знаходити собі нові проблеми і вирішувати їх. Четвертий фактор утворює конструкт «хоробрий», який може бути уособленням здатності дати відсіч і постояти за себе, свою сім'ю.

Дослідження емоційно-оціночного аспекту НПС за авторською методикою «Заверши картину» включало аналіз предметів і істот, що були зображені на малюнку; кольорів, які досліджуваній використав при роботі; загального емоційного стану досліджуваного під час виконання малюнку і в ході бесіди з дослідником; спонтанних коментарів досліджуваного під час роботи над малюнком та вербальних висловлювань в ході бесіди. В результаті аналізу малюнків та вербальних висловлювань було виокремлено три типи образу України: позитивний, нейтральний та негативний (рис. 3). Виявилося, що для досліджуваних найбільш характерним є негативне сприймання власної країни.

Рис. 3. Результати дослідження емоційно-оціночного компоненту НПС

Досліджуючи рівень сформованості національної ідентичності (надалі НІД) за методикою О. Гори було виокремлено три її складові: когнітивну, афективну та конативну.

Рівень когнітивної складової НІД знаходиться на рівні вище середнього, адже більшість респондентів визначили об'єднуючу основу нації, вказали на характерні риси представників своєї нації, знають її історію, традиції, культуру, проте національна приналежність для них є не надто актуальною.

Афективна складова НІД має вкрай суперечливий характер, адже почуття приналежності до нації дійсно присутнє, але суб'єктивна значимість даного явища незначна і є важливою менш, ніж для половини досліджуваних (30%). Даний аспект свідчить про невисокий (нижче середнього) рівень сформованості емоційно-оціночної складової НІД, що корелює з попереднім дослідженим компонентом НПС.

Рівень сформованості конативної складової є найвищим серед усіх, адже більша частина досліджуваних хоч і ситуативно, але демонструє власну національну приналежність – від зовнішніх проявів до готовності відстоювати інтереси свого народу на міжнаціональному рівні. Проте, через наявність ситуативності, необхідності додаткових умов ми можемо говорити виключно про середній рівень діяльнісно-поведінкового компоненту.

Оскільки, всі три сегменти НІД перебувають на різних рівнях розвитку, ми не можемо говорити про однозначний рівень сформованості НІД сучасних українців. Проте цілком припускаємо, що він знаходиться в динаміці – прогресу до вищої ланки середнього рівня, або регресу до нижчої ланки середнього рівня.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити наступні висновки. Для представників Північного регіону України характерне синонімічне використання понять «Україна» та «Батьківщина», що свідчить про наявність у них національно-патріотичної свідомості. Об'єднуючими націю факторами виступає мова, усна народна творчість, спільність історії та території та необхідність захисту останньої, традиції та прийдешність поколінь.

Стереотипні уявлення молодих українців про типового представника своєї нації включають піклування про близьких, бажання добробуту, перекладання власної відповідальності на інших, непевність у собі, небажання вирішувати спірні питання, але за виникнення критичних ситуацій – здатність до мобілізації внутрішніх та зовнішніх сил для їх вирішення. Для досліджуваних здебільшого характерне негативне сприймання власної країни, національна ідентичність сформована на середньому рівні з переважанням поведінкового компоненту. В цілому, національно-патріотична свідомість молодих українців знаходиться в динаміці.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у застосуванні отриманих результатів для прогнозування розвитку національно-патріотичних настроїв та просвітницької роботи, зорієнтованої на розвиток і консолідацію сучасних українців з подальшим моніторингом результативності такої роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Еремина М. А. Патриотизм как психологический феномен // Формирование традиций патриотизма материалы научно-практической конференции. – Барнаул, 2015. – С. 30-34.
2. Кольцова В. А., Соснин В. А. Социально-психологические проблемы патриотизма и особенности его воспитания в современном российском обществе // Психологический журнал. – 2005. – №4. – С.142
3. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.
4. Стефаненко Т. Г. Этническая идентичность: от этнологии к социальной психологии // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 2009. – №2. – С. 3-17.
5. Пирог Г.В. Особливості політичної свідомості мешканців севастопольського регіону // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». – Випуск 3. – Херсон, 2015. – С. 135-141.

6. Пирог Г. В., Шмиглюк О. Г. Особливості сприймання росіян українцями та поляками // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – Випуск 3. – Херсон, 2019. – С. 144-151.
7. Никончук Н. О., Хохлова К. І. Діагностичні можливості методики «Заверши картину» // Аксіогенез обдарованої особистості: стратегії емпіричного дослідження / Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. – С. 38-40.
8. Никончук Н. О., Хохлова К. І. Порівняльне дослідження образу України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків // Актуальні проблеми психології, Том. VI, Психологія обдарованості, Вип. 15. – 2019. – С. 266-278.